

PLASTR (370) *sb m*

plastr (347), **plaster** (7), **plast** (7), **flastr** (1), **plást** (1), plastr *a.* plaster (7); piast *BartBydgc*; plastr : plaster : plást: plást *Mymer*¹ (1:2:1:-), *FalZioł* (256:-:4:-), *Mącz* (1:5:-:1); plastr : plast : flastr *BudBib* (1:1:1). [Za postaci wątpliwe uznano przypadki zależne z tekstów, w których nie ma zaświadczonej pewnej odmianki lub występują obie pewne odmianki].

a pochylone.

sg *N* plástr (97), pláster (7), plást (4). \diamond *G* plástru (13), [plástu]. \diamond *A* plástr (192), plást (3), flástr (1), [pláster, plást]. \diamond *I* plástr(e)m (12). \diamond *L* plástrze (1). \diamond *pl N* plastry (7). \diamond *G* plástr(o)w (4). \diamond *A* plástry (24), plásty (1), [plástrzy]. \diamond *I* plástry (3) *FalZioł Oczko, Calep, plástrami* (1) *ReszHoz*.

Sł stp: plastr, Cn plastr, Linde XVI – XVIII w.

1. *lek.* Substancja lecznicza złożona z różnych składników w postaci mazistego okładu na chore miejsca; *cataplasma Mymer*¹, *Mącz, Calep; favus BartBydgc, PolAnt, Mącz; splenium Mącz, Calep, Cn; malagma Mymer*¹, *PolAnt; emplastrum Mącz, Calep, dropax, fomentum Calep* (341) : *Mymer*¹ 38v; vczyńiż czopek fthegoż pláthru á włożyż gi na nocz do macicze dla porużenia choroby przyrodzoney. *FalZioł* I 126d; Plafr barzo dobri: gdy komu łono opuchnie *FalZioł* V 111, I 12b, 20d, 21b, 22b, 32d (59); mędrzec nápiwał mowiąc. Ani ziele/ áni plafr vzdrowił ich/ ále twoie flowo Pánie *KrowObr* 95; *BibRadz Sap* 16/12; *Mącz* 41a, 103b [2 r.], 409c; Kiedy żyła zápuchnie po pułzczeniu: weźmi Ruty/ Piołynu á Ięczmieniu rowno/ ftłucz połpołu/ á vczyniwłzy plafr/ przylož *SienLek* 36v, 50v, 67v, 81v, 90, 111 (14); *Calep* 171b, 342b, 361a, 999b [2 r.]; *PowodPr* 37, 85; [Weźmi oliwy á łoiu ieleniego álbo kozłowego puł libry/ to ieft pułfuntá modrzewowey żywice trzy loty/ rołpuć y zmiéřay to wełpołek á czyniąc plafrzy przykładay. *LekKoń* C3v].

plastr czego (1): ná tho plafr goiącey Máści przykładay. *SienLek* 150v.

plastr z czego [w tym: (u)czynić (44), uczyniony (16), działać (1)] (119): gdy vczyńiż plafr łtey łobody á łkorzenia wyłokiego łlazu tedy ładzele twarde y gorące rołpádzá *FalZioł* I 12a; Spanie czyni Mak gdy vczyńiż łniego plafr z mlekiem niewieřciem *FalZioł* 1103d; á gdyby łie iuż mieřtce wyczyřciło/ tedy działać plafrzi z mařci ktore narałczzáiá ciało *FalZioł* V 72; Plafr z kielka rzeczy łkładany. *FalZioł* V 98v, I 2b, 8c, 12c, 21b, 22c (61); Gdy koniowi róg odewłtanie. Weźmi oliwy á ieleniego łoiu [...] s tego plafrzy czyniąc/ okładáy *SienLek* 177v, 86, 117. *Cf* »plafr przykładáć«.

plastr k(u) czemu (4): Theř łaletra bywa łładziona do mařci, sktorey mařci czinią plafrzy ku łcienczaniu iakiey kolwiek rzeczy na mieřłzáłey *FalZioł* III 41b, I 70a, V 28, 96v.

plastr na co [w tym: dobry na co (18)] (40): gdi czebulę ftłuczefz zgniazdem iálkołczem á z miodem/ będziefz miał dobry pláthr na łlinogorz *FalZioł* I 27c; plafr vczyniony z ruty na ranę/ vlecza y iad łłumi. *FalZioł* I 118c, I 13a, 21b, 23d, 45b [2 r.], 49d (31); *RejPs* 187v; *Mącz* 303b [2 r.]; Ná kálzel zářye plafr thym kthorzy wewnátrz niechcá lekářłtwá brác *SienLek* 84v, 83 *marg*, 84v *marg*, 90 *marg*, 140, 140 *marg*.

plastr na czym (3): zmieřzay wřzytko łpołem á vczyń plafr na zamłřzowey łkorze. A przykładay na ranę *FalZioł* V 117, V 71, 71v.

plastr z czym (7): vczyń plafr z bałkiem [!] iaiowym á przylož na ranę *FalZioł* V 102v, I 80d, 89c, 103d, III 29c, 31a, 36b.

W *połączeniach szeregowych* (2): *FalZioł* V 28; [*chorych w szpitalach*] przyodźwiał/ podeymuią/ lekárftwy/ fyropámi/ plałtrámi/ y inłzyymi ráttunkámi zákłádáią. *ReszHoz* 118.

W *porównaniach* (2): pokora á fíclńnienie vmyfłú náłłęgo ięft iákoby plałtr ná ránę ziątrzoną wyfłępkow náłłich á máłć ná wfłytki blizny náłłę. *RejPs* 187v; [*św. Abramijusz męczony od pohañców*] ná ich nienawiść kłádl miłóść: [...] ná ich kámięnie modlitwy/ iáko plałtr iáki pod ktorym twárde guzy miękczeią. *SkarŻyw* [236].

W *charakterystycznych połączeniach*: *plastr na bolączkę* (3), *na bolenie nog*, *na boleści członków tajemnych*, *na gorączkę* (2), *na kaszel* (2), *na mdłość żył*, *na oczy* (2), *na opuchnienie*, *na piersi*, *na pleurę*, *na podogrę* (2), *na rany* (7), *na ślinogorz*, *na twardość śleziomy (i wątroby)* (3), *na wrzedzienne*, *na wrzód* (3), *na wywinienie*, *na żółdek* (2), *na żółtą niemoc*, *na żywot* (2); *plastr z białkiem jajecznym* (3), *z mąką*, *z mlekiem*, *z octem*, *z oliwą*, *z prochem*; *plastr na liście bzuwym*, *na chrzanowym liście*, *na zamszowej skorze*; *plastr ból oddala*, *ból przerywa*, *czyści rany*, *goi kości złamane*, *potwierdza rany*, *rozpędza puchlinę*, *serce posila*, *uśmierza bolączki*, *uzdrowia (rany)* (4); *plastr (bardzo) dobry* (8), *doświadczony* (3), *pożyteczny*, *użyteczny*; *plastr (u)czynić (uczyniony)* (23), *udzialać*.

Zwroty: »plastr, plastru, miasto plastru przykładać (*a. przyłożyć, a. kłaść*); o(b)kładać (*a. obłożyć*) plastrem; przykładać z plastrem; plastr, obyczajem plastru przyłożony (*a. przykładany*)« [*w tym: z czego* (54)] [*szyk zmienny*] (96:4:1;3;1;12:1): *ForCnR* D2v; Też gdy by plałtrem ftego ziele obłóżył pierłi biały głowie tedy iey mleko odeymie. *FalZioł* I 34d; liłcie Pokrzywiane fłuczone á na miefłtche vkálfzone od wfcięłęgo pfa przyłózone obyczaiem plałthru/ iad mocnie pfuie *FalZioł* I 152c; á tego przykłáday z plałtrem na miefłtche gdzie włófi fą *FalZioł* II 21b; Thy wfłytki rzeczy zmiełzay fpołem/ áktorą kolwiek ranę thym pomażęfz: nie trzeba na nię plałtru żadnego kłáć, Bo fie zgoij. *FalZioł* V 116, I 13b, 26b, 28c, 33a, 34d (104); Kiedy przyłóżyłz plałtr/ dobrze ná to połóżyć wełny fwięzey *SienLek* 147, 79, 83v, 86v, 135v, 147, 150v; Bárwierz [...] plałtr przyłóżył/ chuftámi obwinął głowę *GórńDworz* S8, T; ciáło omyté/ [...] máfciámi miękcza/ áłbo plałtry okłádáią: dawáiąc káždému tyle czáfú/ yle chóróbá á potrzebá pokázowác będzie *Oczko* 18; *WerGość* 251, 252; *Calep* 361b; [włóž czófnę ná wełnę á ftym koniowi thę skorę przyłóž [...] á niesklęłaliby vczyn po wtore/ ale iemu ciepłą wodą wymyj niłzi plałter przyłóżyłz. *LekKoń* E].

»plastr przywinąć« (1): náwierć lniánego fiemieniá á z fłazem go náwarz przyczyniwfzy máłłá/ áłbo oleiu rozánego/ vczyn s tego plałtr á nád łono przywiń. *SienLek* 117.

»rozmazać (*a. namazać*), rozciáć, przykładać na plastr« [*szyk zmienny*] (7:1:1): zmiełzay to wfłytko fpołem á przyfmaż/ potym namaż na chuftę iako plałtr á przykłáday *FalZioł* V 101v, II 20b; náthłucz káđzidlá y Aloe zá rowno/ á roftworz białkiem on proch iz będzie iáko rzádkie ciáfto/ ono rozmázawfzy ná plałtr/ przyłóž ná ránę. *SienLek* 145, 70, 94v, 106v, 120v, 140; *Calep* 432b.

Wyrażenia: »mięki, miękcący plast(e)r« [*szyk 1:1*] (1:1): Malagma. weich pflaster. Mięki plałter. *Mymer*¹ 39; Plałtr miękcący: barzo dobri. *FalZioł* V 97.

»plastr nie gojący« (1): wfłytko co kolwiek przyłóżyłz/ iad wyciágnie á zgoić fye broní: á wfzákze y nád tho máłz dobry plałtr. [...] (*marg*) Plałtr niegojący (–) *SienLek* 151v.

»plastr trawiący [*czego*]« (1): Gdi zmiełzáfz wapno złáđłem kokofzem á z oliwą/ będziełz miał plałtr trawiący wrzedzienne. *FalZioł* III 37a.

»twardy plast(r)« [szyk 2:1] (3): Beratum [*lege: ceratum*]. Herdflalter. Twardy plaft. *Mymer*¹ 38v; ftego vczińiż twardy plaft rany czyłci y goij. *FalZioł* I 37c, V 28.

Szereg: »maść i (a, albo) plastr« [szyk 3:1] (4): potym tho ma być maczano wodkami flodkiemi/ y też oleyki mazano/ po niektorim zafię czałie/ dopiero małciami ktore miękczą/ albo plaftri ktore bywaią z rzeczy ku kljowi podobnych *FalZioł* V 103, I 70a; *RejPs* 187v; *Oczko* 18.

Przen (18) :

Zwrot: »plastr przyłożyć« [*w tym: czego* (1)] (2): Bo ácz ná ten čás máło vbołał [*Scewola*]/ ále łobie ná to bárzo wdzięczny plaft przyłożył oney wieczney niełmiertelności swoiey. *RejZwierc* 86v; rámię krolá Micraimłkiego złamałem/ á oto nie zwiázano (go) áby ie leczono/ y áby przyłożono flaft [non est alligatum ... ad ponendum fasciam] dla vleczenia iego *BudBib Ez* 30/21.

a) Sposób zaradzenia (16) : Bo tákież ná on čás iáko y my dziś łnadź żydowie czynili/ iż łzukáli zyoł/ łzukáli plaftrow/ łzukáli rozlicznych pomocy/ czymby zawięzić tę frogą ránę. *RejPos* 154, 327; [Y życzę tego/ áby w tey ferdeczney żáłości [...]] łkrypcik ten plaftre^m iákim być mołł *ArtHom Bv*].

plastr czego (1): Abowiem ono wnet ma káżdi nadobny plaft náuki Páńłkiey ná ty obiecáne wrzody z dekretu Páńłkiego *RejAp* 132v.

plastr na co (8): *RejJóz Q4*; Toc ieft nato nazdrowły plaft Pana łwego milowacz. *RejKup* b2; *RejAp* 31v, 132v [3 r.], Ee3v, Ee4.

W połączeniach szeregowych (2): gdiż iuż wiełz iż małz tego pewnego lekarzá/ łłuchayże iákie plaftry/ iákie recepty/ á iákie łyropki tobie zgotowác raczył *RejPos* 327v, 327v.

Zwroty: »plastr przykładać, miasto plastru przyłożyć« (1:1): *RejAp* 31v; Bo by temu fráfunek mołł co pomoc/ pewnieby gi łobie káżdy ráđłzey miáło plaftu przyłożył/ ná drogie lekarłtwa nie nákládaiąc. *RejZwierc* 152.

»plastrem zagoić a uleczyć« (1): ktoby łie nápámiętał onych łprołnych á łmierdzących plaftrow/ ktoremichmy zagoić á vleczyć chcieli ten wrzod *RejPos* 327.

Szeregi: »plastr a (albo) lekarstwo« (3): A toć ieft plaft/ á toć ieft lekarłtwo pewne od Pána [...] ná káżde niebełpieczności náłze *RejAp* 132v, 31v; *RejPos* 327v.

»plastr i obrona« (1): Othoć zoftháwił plaftry obronę [*w Ewanjelijej*]/ iáko łie małz bronić temu okrutnemu kátowi [...] twoiemu *RejPos* 328.

2. Część gniazda pszczelego, składająca się z sześciokątnych komórek zbudowanych z wosku, w których pszczoły gromadzą miód; favus *Bart Bydg, Mącz, PolAnt, Vulg; ceratum Calep* (29) : *BartBydg* 56b; [pszczoły] nie włzythki iednę rzecz robią/ ale niektore kwiatki nołzą wążę zakładaia/ drugie materiją na wołł łprawuia, drugie plaftri buduia *FalZioł* IV 27d, V 114v; *BibRadz Prov* 27/7; *Mącz* 422d; *SienLek* 148; *BudBib* I 344b marg; *KlonWor* 45.

W porównaniach (4): *LubPs* aa3v; bychmy też tu do máłego czału y włzytek łwiát pozyłkáli/ [...] á potym z nim mieli przydź ná tákie frogości [...] A zacźzeby nam to łtało? rownie iáko plaft miodu poki w włciech poty łłotko/ á potym zálię w zołádku długie gryzyenie *RejPos* 261; Bo pámiątká moiá słodłza ieft niłzli miod/ á dziedictwo moie ieft wdzięcznieyłze niłz plaft miodu. *BudBib Eccli* 24/23[27]; Ale kto vftáwicznie leży nád liczmany/ Tylko tego łłucháiąc gđzie przedáyné łany: Ten rownie iáko płczoła plaftry w vl włkłada/ A drugi/ nic nie robiąc/ miód gotowy iada. *KochFr* 20;

[ábowień duch moy łodfzy ieft niłli miód: á dźiedźictwo moie nád myód y płaft miódu *KsięgiEklez* H2v; Favus distillans labia tua, sponsa vargi dąvńna thvoie oblvbienio flothkie iako plavfth łczirey trefzci czekavci *TomZbrudzBrul Cant* 4/11].

Wyrażenia: »plastr miódu, mióduwy« = *favus (mellis)* *Murm*, *Mymer*¹, *Mącz*, *Calep*, *Vulg*, *Cn*; *mel* *Miech*; *apiarius favus* *PolAnt* [szyk 17:1] (17:1): *OpecŻyw* 169v; *Murm* 162; *Mymer*¹ 40v; *TarDuch* C8; Gdyby kto miał paraliz w oczoch. Wezmi wina dobrego/ miódu płaft/ oboygá pod iedną miarą *FalZioł* V 113; [roje pszczoł] też na bregach [!] rzecznych y po ziemi dobrowolno płaftthy mióduwe czynią *MiechGlab* 77; *LubPs* aa3v; *BibRadz Luc* 24/42; *BielKron* 31v; *Mącz* 120a; włożże w tę iuchę płaft miódu świeżego/ z wołkiem połpołu *SienLek* 121v; *RejPos* 114, 261; *BudBib Eccli* 24/23[27]; A oni mu [Jezusowi] podali część ryby piezoney/j płaft miódu [*Vulg Luc* 24/42]. *MWilkHist* K4v [przekład tego samego tekstu: *OpecŻyw* 169v, *TarDuch* C8, *BibRadz*, *RejPos* 114, *WujNT*, [*MurzNT*]], K4v; *Calep* 411b; *WujNT Luc* 24/42; [*KsięgiEklez* H2v; A oni mu podali/ część piezonyi ryby i nieco płaftu mióduwe⁸⁰ *MurzNT Luc* 24/42; *BusLic* 8].

»plastr woskowy« (1): *Ceratum* – Plaft woskowij. *Calep* 181b.

Przen (1) : Miód z płaftu ściekaiący vftá iey/ y łliczniefze niłzli oley słowa iey *SkarŻyw* 59 [przekład tego samego tekstu] [Bo płaftrem kápią wárgi cudzey (żony)/ a gładfze niż oliwá podniebienie iey *BudBib Prov* 5/3 (*Linde*)].

Cf **EMPLASTR**

DDJ